

AHMAD YASSAVIYNING DEVONI HIKMAT ASARIDA AXLOQIY QARASHLAR

Haydarova Zarnigor Bahrom qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiyaning tarixiy ildizlari, yurtimizda inson ma'naviy-axloqiy tarbiyasi muammosi bo'yicha olib borilgan izlanishlarda ilgari surilgan g'oyalar, xususan Xo'ja Ahmad Yassaviyning insonparvarlik g'oyalarining bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritiladi.

Tayanch so'zlar: pedagogika, ta'lim, tarbiya, axloq, insonparvarlik, halollik, nafs tarbiyasi, ma'naviy meros

Kirish. Ahmad Yassaviy "Devoni Hikmat" asarida axloqiy qarashlar markaziy o'rin tutadi. Asar tasavvufiy ruhda yozilgan bo'lib, inson ma'naviy poklanishi, komillik sari intilishi va axloqiy fazilatlarini shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan. Quyida "Devoni Hikmat"dagi asosiy axloqiy qarashlarni ko'rib chiqamiz: Tavba va Poklanish Ahmad Yassaviy inson o'z gunohlarini anglab, tavba qilib, qalban poklanishiga katta urg'u beradi. U tasavvufiy yo'l bilan insonni ruhiy va axloqiy jihatdan kamolga yetishga undaydi.. Kamtarlik va Oddiylik Shayx Yassaviy insonlarni tavozeli, boylikka hirs qo'ymasdan yashashga chaqiradi. U manfaatparastlik va kibr insonni halokatga olib borishini ta'kidlaydi. Adolat va Haqiqatparvarlik "Devoni Hikmat"da adolatning ahamiyati ko'p bora tilga olinadi. Yassaviy insonlarni yolg'ondan, hiyla va aldovdan uzoq bo'lishga undaydi. Haqiqat yo'lidan yurish, har qanday sharoitda ham to'g'rilikni saqlash eng yuksak axloqiy qadriyatlardan biri sifatida ko'rsatiladi. Sabr va Qanoat Asarda inson sabrli bo'lishi, qiyinchiliklarga chidash va har narsaga shukr qilishga chaqiriladi. Yassaviy insonni o'z hayotidan shikoyat qilmay, boriga shukr qilishga va Allohning sinovlariga bardosh berishga chaqiradi.. Mehnatsevarlik Ahmad Yassaviy dangasalikni qoralaydi va insonni halol mehnat qilishga undaydi. Ishchanlik, o'z rizqini halol yo'l bilan topish tasavvufda muhim qadriyat hisoblanadi. Ota-ona va Murshidga Hurmat Ustozga, ota-onaga hurmat qilish – Yassaviy ta'limotining asosiy tamoyillaridan biridir. U ustozning ko'rsatmalariga rioya qilish, ularga itoat etish va hurmat ko'rsatish lozimligini ta'kidlaydi. Do'stlik va Birodarlik Ahmad Yassaviy odamlar orasida mehr-oqibat, insonparvarlik, yaxshilik qilishni targ'ib etadi. U nafs

balosidan qochish, fitna va g'iybatdan saqlanishni buyuradi. Talabalarda Yassaviy hikmatlarini o'rganish orqali bir-biriga mehr- muhabbat, muruvvat va oqibat, saxiylik, saxovat diyonat, qanoat, himmat, adolat, sabr- toqat, mehribonlik, rostgo'ylik fahm - farosatlik, ziyraklik kabi ma'naviy-axloqiy sifatlar rivojlanib borganligiga guvoh bo'ldik. Yassaviy yoshlarga murojaat qilib, bilim egallash oson emasligini, buning uchun esa yillar davomida har qanday qiyinchiligi mashaqqatlarga qaramasdan tinmay izlanish va o'z ustida qunt bilan ishlash kishidan irodali bo'lishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Shunday xulqqa ega bo'lgan Shaxsgina bilim va fan chmqqilarini yillar davomida egallab olishini ta'kidlaydi. Bu borada u o'zining 20 yoshgacha Buxoroda va boshqa shaharlarda ustozlari rahnamoligida ilm-ma'rifat o'rganganligi, natijada barcha insonlardagi kabi o'zida bo'lgan xilma-xil illatlardan umri davomida qutulishga intilganligini quyidagi misralarda ifodalaydi: O'n to'qqizda yetmish maqom zohir bo'ldi, Zikrin aytib, ichu toshim tohir bmlidi, Qoyda borsam, Xizr bobom hozir bo'ldi, G'avs-ul-g'iyos may ichurdi, tmydim mano. Yoshim etti yigirmaga, o'tdim maqom, Bihamdilloh, pir xizmatin qildim tamom. Ul sababdan Haqqa yovuq bo'ldim mano. Xoja Ahmad Yassaviy mutasavvufklar qoidasiga ko'ra, ilm-ma'rifat hosil qilib, irshod (vasiyatnoma)olganidan keyin ham faqirlik yo'lini tanlab, biror erda muqim uy-joy qilmay, shaharma-shahar, qishloqma - qishloq yurib, xalqni ilmga, ma'rifatga, hukmdorni iymon-e'tiqodga, insof-diyonatga da'vat qiluvchi bilimlarni targ'ib qilgan va zuhd, taqvoni yuzaki tushungan, ilmga amal qilmaydigan zohidlarni qoralagan: Ey behabar, ishq ahlidin bayon so'rma, Dard istagil ishq dardiga darmon so'rma. Oshiq bo'lsang, zohidlardin nishon so'rma, Bu yo'llarda oshiq bo'lsa, tovoni yo'q. Yoki Zohid bo'lma, obid bo'lma, oshiq bo'lgil, Mehnat tortib ishq yo'lida sodiq bo'lgil, Nafsni tiyib, dargohiga loyiq bo'lg'il, Ishqsizlarni ham joni yo'q, iymoni yo'q. Ushbu satrlardan ko'rinib turibdiki, smfiylar orasida ham odilman deb maqtanib, nopok ishlar qiladigan riyokorlar ymq emas. Xoja Ahmad Yassaviy mzinging "Hikmatlar" nomli asarida ustozlari Arslonbob so'zlarini eslatib, ana shunday bilimsiz dindorlarni qattiq qoralaydi: Pir xizmatin qilduk deb, tolibmen deb yurarlar, Yoyyib harom - harishni, qo'lbarig'a urarlar, Ko'zlarida nami yo'q, xalq ichra kirarlar, Arslon bobom so'zlarin eshitingiz, tabarruk. Yassaviyning «Hikmatlar» asaridagi ilm va aqliy tarbiyaga doir fikrlarni o'rganish va ularni tahlil qilish Shuni ko'rsatadiki, Xoja Ahmad Yassaviy faqat yirik din arbobi bo'libgina qolmay, ajoyib shoir va buyuk ma'rifatparvar, pedagog ekanligi bilan ham kmz mngimizda namoyon bmladi. Uning atrof-muhitdagi hayot ziddiyatlarini kuzatishlari juda nozik va teran pedagogik

mushohadalarga boyligi bilan ajralib turadi. Bir zamonlar gullab yaShnagan, ilmu urfon yuksakligiga erishgan Buxoroda ham, boshqa Shaharlardagi kabi, Shohlar va xokimlar, vazirlar va hatto olimlardan himmat, ma'rifat, insof-diyonat yo'qolib ketganligi, ijtimoiy-ma'naviy tarbiyada bo'shliqning paydo bmlayotganligi Yassaviyni juda qattiq tashvishga solayotganligini quyidagicha ifodalaydi: Ahli dunyo, xalqimizda saxovat yo'q, Podshohlarda, vazirlarda adolat yo'q, Darveshlarning duosida ijobat yo'q, Turlik balo xalq ustig'a yog'di, do'stlar. Yoki Nokas, hasis bediyonat qullar hoqim, Manmanlik haddin oshib, bo'ldi zolim Xalq ichinda xor bo'ldilar darvesh, olim Himoyati xalqni kofir bo'ldi, ko'ring.. Bu misralar barcha xalqni ogohlantiruvchi aqliy, ta'lim-tarbiyaviy kuchga ega bo'lgan misralardir. Komillikning asosini, u hamma vaqt tarbiyada, ilmda, axloqiy poklikda deb bilgan va bu bilan u xalq orasida katta shuhrat qozongan. Shu bilan birga Xoja Ahmad Yassaviy fanni, bilimni chala, sayoz o'rganishga qarshi chiqadi. Har bir so'zning ma'nosini bilib olgan holda ularni xalqiga, o'sib kelayotgan yosh avlodga nishon deb keltirgan hikmatlaridagi so'zlarini dur va gavhar bilan tenglashtiradi. Xoja Ahmad Yassaviy o'z vazifasiga yuzaki qarovchi, pala-partish bajaruvchi, bilimi sayoz olimlarni ayovsiz tanqid qiladi va «haqiqiy olim kim?» degan savolga qator hikmatlari orqali javob beradi: Olim uldur, xisht yostanib tahsil qilsa, Kechakunduz Tangrisiga zori qilsa, "Fal-yaz haqu" oyatini tafsir qilsa, Andog' olim olim bo'lur, do'stlarimo!. Olimlik va undagi yuksak aqliy salohiyatni Yassaviy qanday tushunadi va targ'ib qiladi degan savol tug'iladi. Yassaviy buni quyidagicha ta'riflaydi: «Olimlik -bu shariat bilan tariqatni tushunish, ularning talabiga javob qila bilish». Olimlikning asosiy mezoni sifatida esa Qur'onni to'g'ri tushunish va tushuntirishni belgilaydi. Buni u gavharlarni yig' a bilish bilan qiyoslaydi: Olim uldur - Shariatda javlon qilsa, Tariqatning bozoriga o'rnin solsa, Muhabbatning daryosidan gavhar olsa, Andog' olim olim bo'lur, do'stlarimo!. Shu sababli shoir olimlarning bilimlariga tanqidiy ko'z bilan qarab men olim deb kitob o'qishni emas, balki uning ma'nosini tushunish, har bir so'zning mohiyatini oyat mazmunidek anglash, shaytonlik, manmanlikdan kechgan, johillik bilmagan kishini olim deb ko'rsatadi. Yassaviy kitobning ma'nosini tushuntirib, quruq yodlab, yuzaki o'qishni bilim olish deb hisoblamaydi. Shuningdek, u oyatlarning tagida yotgan ulug' g'oyalarni tahlil qila olish, uning mohiyatini bilish va hayotga tatbiq eta olish lozimligini uqtiradi:Olimmen deb kitob o'qur, ma'no uqmas, Ko'p oyatning ma'nosini hargiz bilmas, Takabburu manmanlikni dini tutmas, Olim ermas, johil turur, do'stlarimo Xoja Ahmad Yassaviy ushbu tanqidiy qarashlarini bo'lg'usi olimlarga qarata nasihat sifatida yetkazadi. Bu esa ular uchun yanada ko'proq o'qish

va izlanishga, bilim egallashga, olgan bilimlarini turmushga, hayotga bog'lab shogirdlariga yetkazishlariga turtki bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda Yassaviy hikmatlari aсосida kollej talabalariga ta'lim-tarbiya berishning alohida shakllari o'z ichiga quyidagilarni oladi: Yassaviy hayoti va irodiga oid adabiyotlarni, badiiy asarlarni, alloma yaratgan hikmatlarni o'qish - o'rganish; tasavvuf allomalarining hayoti va faoliyati bilan tanishish, "Buyuk tasavvuf allomalari komil inson haqida", "Yassaviy- buyuk mutaassiv", «So'fiylar kamtarlik haqida», «Poklik iymondandir» kabi mavzularda suhbatlar o'tkazish, Yassaviy pedagogik qarashlariga oid mustaqil ishlar, referatlar tayyorlash, tasavvuf allomalari hayoti va ijodiga oid teleko'rsatuvlar, filmlarni tomosha qilish, tarixiy muzeylarga sayohat, tarixchi, faylasuf va pedagog olimlar bilan davra suhbatlari tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmad Yassaviy. Ibroxim Haqqul. - T.: Gafur Gulom nashriyoti, 2001 yil.
2. Al-Buxoriy. Hadis, Al-jome' as-sahih. -T.: "Qomuslar" bosh tahririyati, 1991-1992 yillar, 1-4-kitoblar.
3. N. Komilov. Tasavvuf. -T.: «Yozuvchi», 1996 y
4. N. Komilov. «Komil inson haqida 4 risola». -T.: «Ma'naviyat», 1997 y.
5. Kubro Shayx Najmiddin. Jamoling menga bas: Ruboiylar /Forsiydan Matnazar Abdulxakim tarj.-T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.-64 b.
6. Pardayeva, K., Tangirov, A., & Muxammadiyeva, S. (2020). The Use Of The Humanistic Ideas Of Khoja Ahmad Yassavi In The Teaching Of Pedagogical Sciences. Архив Научных Публикаций JSPI.
7. Muxammadiyeva, S., & Farsaxonova, D. (2020). PEDAGOGY OF EASTERN THINKERS THE ISSUE OF ETHICAL EDUCATION IN THEIR VIEWS. Архив Научных Публикаций JSPI.
8. I. Qarshiyeva Abdulla Avloniy asarlarida odob-axloq va tarbiyaviy masalalarning yoritilishi-“Ta'lim, fan va innovatsiya”, 2024
9. I. Qarshiyeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish- "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnali, 2024